

virradat" Velencéje és Párizsa, a zenei klasszicizmus Bécse, a magyar rezidenciális zene Eszterházaja.

A nagy tudósok éppúgy, mint a nagy költők, nemcsak felidézik a valóságot, hanem a maguk eszményi valóságát is megteremtik, igazi honukká, melyben valóban élnek, s amelybe visszavágnak. Szabolcsi Bence megteremtette az ő európai „aranykorát”, gondolat és zene édeni összhangját, a 18. század utolsó évtizedeiben, és ott volt ő honos igazán, egész életművét ennek az álomnak és valóságnak honvágyában alkotta meg. Létezett-e valóban ez az édenkert? Ha nem létezett is, ma már visszavágyhatunk a gyepére, a fának árnyéka alá, mert Szabolcsi Bence a mi számunkra is megteremtette.

Törvénykereső volt, és törvényteremtő. Testi alkata mindig meglepett sajátos kettőségével: ez a törékeny test és ez a hatalmas, erőteljes két kéz, zongorák oktávit átfogó kezek, hárfás Dávid király kezei, melyek a hangszer húrjaiba kapnak, hogy felhangozzék az ősi zoltár. Ezek a kezek az anyagot formáló mesterember kezei is voltak, — ilyen kezek alatt született meg valamikor a Törvény, és a rend, mely amazt évezredekben át megvalósította.

Az irodalomtörténész mindig irigyelni fogja a zenetudóst, amiért ez a világszenében gondolkodik, még amikor csak a nemzeti zenét is hallja. A magyar zene évszázadai Szabolcsi Bence életművében egybeolvadnak a világszene korszakaival. Liszt Ferencre figyelve lehetetlen nem figyelnie Berliozra, Chopinre és Wagnerre. Bartókban az ő számára a pentaton ösiség éppúgy megszólal, mint a 20. század zenei forradalmának valamennyi vállalkozása. A zenetudomány átfogó általánossága Szabolcsi Bencével együttjárt a költészet fölüeny értésével és birtoklásával, s különösen a magyar költészetével, melyben ő „aranykornak” Aranyt és korát érezte, s melynek égboltját éppúgy maga fölé vonta, mint a zenei klasszicizmusét. Ha pontosak akarunk lenni; ez az égbolt nagyon is széles volt, és nem csak *Toldi estéje* fért el alatta, hanem a korábbi előzmények és a napjainkig élő költemények is. Azokon a ritka és nagy alkalmakon, amikor zongora mellett láthattam, és zenei elemzéseit követhettem, legnagyobb meglepetésemet Berzsenyi *Levél-törökének* Kodály-zenéjével keltette, korunk magyar muzsikájának egyik legszebb és legrejtelmesebb darabjával, mely Basilides Mária napjai óta csak az ő ujjai alatt támadt fel. A magyar zenét Szabolcsi Bencénél mélyebben senki sem ismerte és értette, — de a magyar költészetet is csak kevesen.

Költészet és zene, vers és dallam mély kapcsolata senki előtt nem volt oly világos, mint őelőtte, és verselemzéseink új módszereinek az ő felfedezéseivel is gazdagodniuk kellene. Alig volt olyan kutatása, melyből az irodalomtudomány következtetéseket, tanulságokat nem meríthetett volna. Egyik utolsó, nagy írása, a zenei romantika lezárultáról, az európai századvég irodalmi szimbolizmusának és naturalizmusának zenei párhuzamát idézte föl, mintegy figyelmeztetésül a tovább élő romantikára, mely az új irodalmi jelenségekkel is elkeveredik. Haydn-esszéje rámutat az 1770-es évek zenei Sturm und Drangjának azokra az újításaira, melyek a költészetben is megvalósulnak, sőt, a zenében még a költészetnél is világosabban ütköznek elő. A zenei és a költészeti jelenségek ilyen párhuzama segít megértenünk azt a gyökeres változást, az irodalomnak azt az újjászületését, mely a 18. század utolsó harmadában kezdődik el, s melynek egyik állomása a romantika. Az *Európai virradat* német kiadásának utolsó fejezetében Szabolcsi Bence még mélyebbre hatolt a 18. század zenei mozgásának tagolásába: a zenei Sturm und Drangot a század utolsó évtizedében klasszikus rend és összhang csillapítja le, míg az új század kezdetén a zene sokmindent újra magához ölel 1770-ből. Ez a tagolódási kép kulcsot szolgáltat a korszak irodalmi mozgásának megértéséhez is, hisz a költészetben hasonló módon váltja egymást a Sturm und Drang a goethei—schilleri klasszika-epizód, valamint a Sturm und Dranghoz visszanyúló romantika.

Szabolcsi Bence elhunytával is korszak zárul: Bartók és Kodály korszaka. Kettejük mellett — Tóth Aladárral — Szabolcsi Bence testesítette meg a modern magyar zene forradalmának eszméjét. Kodályról és Szabolcsi Bencéről talán a legtöbbet mondó emlémként marad meg az Akadémián tartott Haydn-émlékkülés képe, egy téli estén, a diszterem freskói alatt, amikor Szabolcsi Bence zongorán mutatja be előadásának zenei illusztrációit, — miközben a zongora mellett állva, a kottalapozó szerepét, utánozhatatlan egyszerűségével és figyelmességével, Kodály Zoltán vállalja.

Sötér István

Pais Dezső

(1886—1973)

Az érettségiző, tizennyolc éves Pais Dezsőről szülővárosa, Zalaegerszeg egyik újságírója úgy vélekedett, hogy akaratereje tekintélyes tudományos pályát ígér. Nem tévedett. Pais Dezső a huszadik századi magyar nyelvtudomány egyik legjelesebb képviselője lett. Az Eötvös Kollégium tagjaként végezte egyetemi tanulmányait századunk első évtizedében, a kollégium klasz-

szikus periódusában. Kollégiumi tanárai között legkedvesebb „Horváth tanár úr”, akinek — mint maga írta *Reg* című tanulmányában —: „magyar irodalomból való legelső tanítványai” közé tartozott. Később (1933-tól) Pais is a Kollégium tanára lett. Egyetemi tanulmányai után néhány, vidéki városokban töltött tanári év után irodalomtörténészként kezdte tudományos pályáját. Kemény Zsigmondról szóló tanulmánya volt első jelentősebb írása (*Báró Kemény Zsigmond és az irodalmi élet*, 1911). Az irodalomtörténeti kezdetek után figyelme csakhamar a magyar nyelvtörténeti kérdések felé fordult. Olyan következetességgel s olyan mélységben művelte sajátos, sokoldalú tudományos területét (helynév-, személynévkutatás, szó-, hangtörténet, nyelvemlékmagyarázat stb.), hogy a *Magyar Nyelv* szerkesztése (1929) és egyetemi tanári kinevezése (1937) révén nemcsak iskolát teremtett, mélyen meggyökereztetve az utána következő nyelvész-nemzedékekben a nyelvtörténeti érdeklődést, de részben meghatározó szerepet is játszott. Ez a nyelvtörténeti érdeklőség különösen az általa több évtizeden át oly mintaszzerűen szerkesztett *Magyar Nyelv* karakterét befolyásolta. A szerkesztő Pais Dezső fogalom volt.

Nyelvtörténeti érdeklődése azonban soha nem volt kizárólagosan nyelvtudományi meghatározottságú, hiszen fontosabb írásaiban egy-egy szöfejtés ürügyén művelődéstörténeti kérdések sorát világította meg újszerű megközelítéseivel. Különösen a magyar középkorkutatás, a magyar őstörténet-kutatás, de általában a régi magyar irodalom történetének vizsgálata köszönhet sokat Pais Dezső művelődéstörténeti érdekű szöfejtéseinek.

Kemény Zsigmondról szóló tanulmányai mellett számos irodalomtörténeti érdekű írását kell szaktudományunknak számon tartania: Anonymus-fordítását és szöveg-értelmezéseit (1926), *Janus Pannonius Eranemusa és a latin klasszikusok* (1910) c. forrástanulmányát, a *Szendről hegedős-énekről* szóló dolgozatát (ItK 1954.). Balassi-szövegekhez írt nyelvtörténeti értelmezéseit, *Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér Zala vármegyében* (1913), *Madách Imre és Lamartine* (1919) c. tanulmányait. Szaktudományunk számára különösen fontos *A magyar irodalmi nyelvről* írt, a sokrétű, bonyolult történeti fejlődést kitérően megvilágító komplex elemzése (1953).

Feszés, pontos, félre nem érthetően szabatos fogalmazás, olykor ironikusan frappáns vitaközlő tónus jellemezte írásait, de egyéniségét is. Magányosnak látszott, de baráti kör (a Kruzsok) és tanítványok nélkül nem tudott létezni. Nyolcvanhét évesen is rendületlenül megtartotta kedd délutáni egyetemi óráját.

Pályája irodalomtörténeti dolgozatokkal indult s érdekes, hogy élete utolsó éveiben újra irodalomtörténeti munkán dolgozott: a Janus Pannonius genalógia megoldásán. Sajnos, ezt a munkáját már nem tudta befejezni, de reméljük, hogy elkészült fejezeteit gazdag hagyatékából hamarosan publikálják, a magyar ósvallásról szóló, sok éve nyomdafestékre váró kéziratával. Már régen esedékes lett volna tanulmányainak, fontosabb cikkeinek gyűjteményes kötetét is kiadni, de ezt nyilvánvalóan szerénysége akadályozta meg.

A magyar nyelvtudomány, de egész tudományos életünk egyik legjelesebb, markánsan színes, emberségesen szigorú, vonzó egyénisége távozott Pais Dezsővel.

Komlowszki Tibor

Kunszery Gyula

(1906—1973)

Kunszery Gyula nevét az én nemzedékem még diákkorában tanulta meg tisztelni azokért a szellemes és bátor, a fasizmust támadó cikkekért, amelyek a Pethő Sándor alapította *Magyar Nemzetben* jelentek meg, az *Anschluss*t követő években. A szélsőjobboldali sajtó naponta támadta, sajtóperekkel próbálta megfélemlíteni, nevéhez megbélyegző és életveszélyes jelzőket ragasztott, amelyek azonban a gondolkodó értelmiség és az ellenzéki érzelmű ifjúság tudatában epifeton ormsokká váltak. Ekkor már két verseskötet volt mögötte (*Vegyétek és igyátok*, 1932, *Magartól Istenig*, 1937), de érdeklődése ez idő tájt — nagyon érthető módon — a magyar írók ellen indított bűntügyi eljárások története felé fordult és ennek eredményeként 1942-ben megjelent a *Magyar írók bűnperei* c. műve, amely ma is gyakran idézett, fontos forrásmunka. A német megszállás hónapjaiban barátai bujtatták a gestapo várható bosszúja elől. 1945 után, a koalíció idején előbb a polgári radikálisok körében működött, majd a kiszagdapárt listáján a parlamentbe is bejutott mint országgyűlési képviselő. Közben gimnáziumi tanár volt, majd miután az ötvenes években elbocsátották állásából, újságíróként kereste kenyerét nyugdíjas koráig.

Újságírói tevékenysége mellett újította fel irodalomtörténeti-filológiai munkásságát is. Számos értékes adatközlése, hasznos reflexiója, vitacikke és egy-egy évfordulóhoz kötődő